

40 let zoo Jersey

Tomáš Grim

Představovat českému ochránci přírody Gerald Durrella by asi bylo nošením sov do Atén. Jen málo lidí věnovalo tolik úsilí záchraně ohrožených druhů živočichů a snaze napravit destruktivní činnost člověka vůči živé přírodě. Do češtiny už byly přeloženy prakticky všechny Durrellovy knihy, televize odvysílala dva z jeho seriálů (Amatérští přírodovědci a Durrell v Rusku). V letošním roce slaví zoologická zahrada založená Geraldem Durrellem na ostrově Jersey své čtyřicáté narozeniny.

Těžké začátky, slavné konce

V druhé polovině 50. let se Gerald Durrell po návratu z jedné ze svých prvních expedic pokoušel najít místo, kde by mohl realizovat svůj bláznivý sen. Už od dětství chtěl mít vlastní zoologickou zahradu. Přes překvapivý nezáměr státních úředníků se mu nakonec podařilo získat pozemek se zámečkem Les Augres postaveným z krásné místní žuly na ostrově Jersey – jednom z Normanských ostrovů v kanálu La Manche. Za dobu své existence se sice zoo příliš nerozrostla plochou (zabírá jen asi 5 ha), ale to si vynahrádila svým významem. Durrell si totiž jako jeden z prvních uvědomil, že zoo by neměla fungovat jen jako zvěřinec, ale že se mohou aktivně podílet na záchraně ohrožených druhů živočichů. Jeho plán se zdařil – jerseyjská zoo dodnes zůstává v první lize ochránářských organizací.

Něco faktografie

Zoo byla návštěvníkům otevřena v roce 1959, o čtyři roky později ji začala kvůli finančním záležitostem spravovat Jerseyjská nadace pro záchranu divoké přírody (Jersey Wildlife Preservation Trust). Jejím symbolem se stal jeden z druhů, na kterém prokázali lidé svou neobyčejnou kapacitu ničit – dronte mauricijský (*Raphus cucullatus* čili dodo; synonymické označení blboun nejspíše si plným právem zaslouží ten, kdo ho vyhubil). Nadace má být letos na počest svého zakladatele přejmenována na Durrell Wildlife Conservation Trust.

V roce 1971 vznikla sesterská organizace Wildlife Preservation Trust International v USA, která se zabývá vlastními zá-

chrannými projekty, výzkumem a výchovnými programy. Pozornost věnuje například papouškovi mexickému (*Rhynchopsitta terrisi*) v Mexiku, leguánovi zelenému (*Iguana iguana*) v Belize nebo brazilskému lvíčkovci černému (*Leontopithecus chrysopygus*). Třetí organizací, založenou Geraldem Durrellem v roce 1985, je Wildlife Preservation Trust Canada. Jejimi hlavními projekty byla třeba záchrana mauricijského holuba růžového (*Nesoenas mayeri*) nebo sokola stěhovavého (*Falco peregrinus*) v Kanadě. Na řadě projektů samozřejmě participují všechny tři nadace.

Odchov v zajetí

Jerseyská zoo si dobře uvědomuje, že chov ohrožených druhů v lidské péči není ideální, ale mnohdy bohužel jedinou reálnou možností, jak napravit následky ničení přírodního prostředí lidmi. Při výběru druhů pro záchrané programy se postupuje podle dlouhodobě ověřené strategie. Pozornost se věnuje především druhům, které jsou kriticky ohroženy, a které dosud nebyly zahrnuty do ochránářských aktivit jiných organizací. Výběr se soustředí hlavně na druhy obývající karibskou oblast, Madagaskar, Mauritius a jihovýchodní Asii. Přednost dostávají tzv. vlajkové druhy, tj. nápadní a „líbiví“ živočichové, kteří obrátí pozornost domorodého obyvatelstva k problémům ochrany jejich životního prostředí. Nakonec je třeba pochopitelně kriticky zhodnotit reálnost odchovu v zajetí, samozřejmě je pak spolupráce s ostatními zoologickými zahradami (např. chovné zápůjčky nebo veterinární spolupráce).

Pokud jsou chovaní živočichové odchyceni v přírodě, zůstávají majetkem státu odkud pocházejí. Jsou v zoo na jakési „chovné půjčce“ a na požádání vlády mohou být kdykoli navraceni. Některé druhy jsou chovány jen ve své domovské zemi pod patronátem DWCT: příkladem může být nejmenší a zároveň nejvzácnější druh prasete – prase zakrslé (*Sus salvanicus*), žijící v Indii. Nadace se také podílí na záchraném programu pro slona indického (*Elephas maximus*), který je ještě více ohrožen než jeho africký příbuzný.

Výchovné středisko s přednáškovým sálem je místem řady aktivit. Na této tabuli se na displeji ukazuje aktuální množství finančních prostředků vybraných na konkrétní záchrané projekty

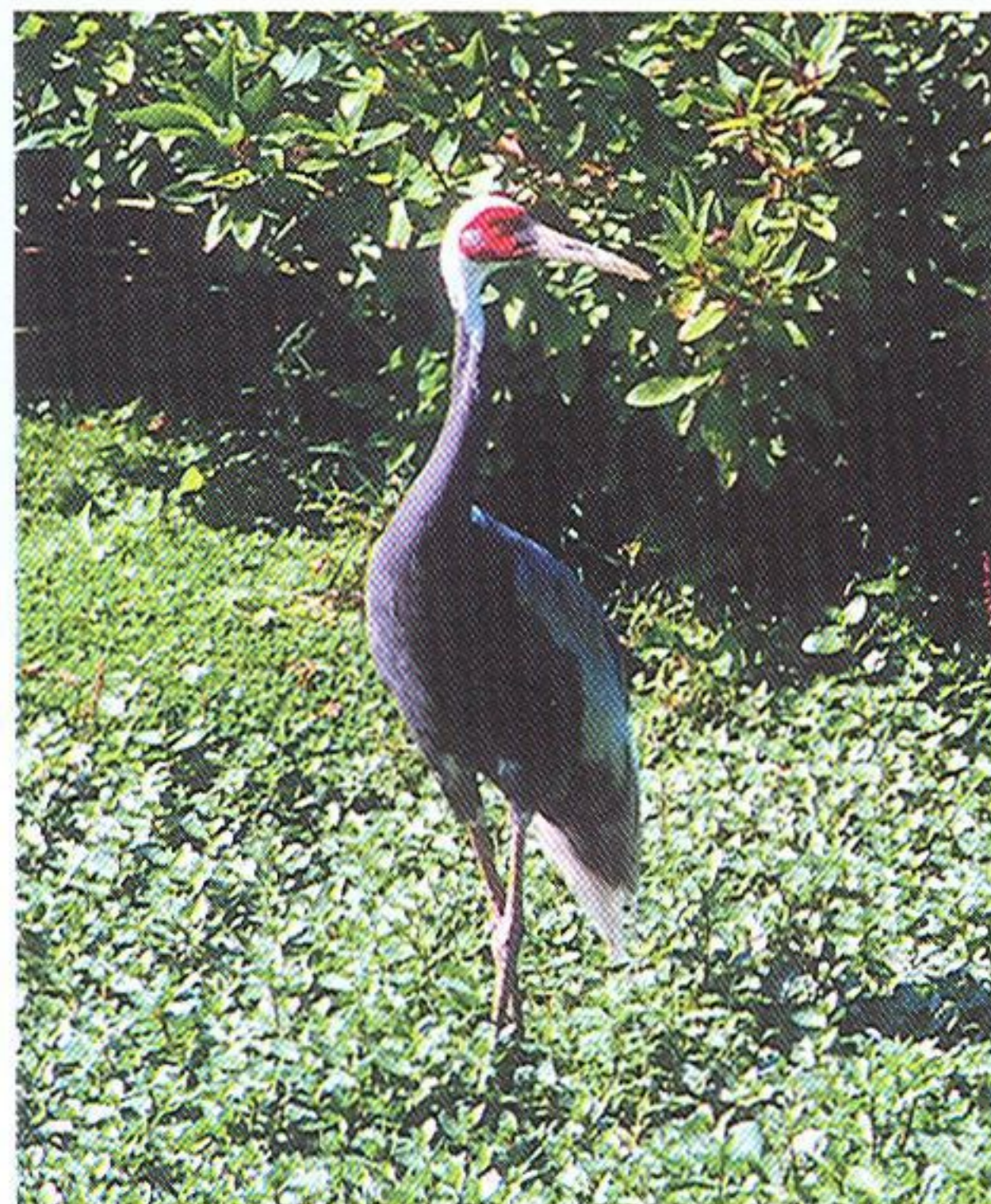
Na protější stěně Výchovného střediska je mapa světa, která je lanky propojena s fotografiemi zvířat a informacemi o finanční podpoře jejich záchraných projektů

Ostrovní výběh orangutanů je jedním z nejpříjemnějších koutů Durrellovy zoo

Krásný jeřáb červenolící (*Grus vipio*) je ve své domovině (východní Mongolsko a Čína) ohrožen především lovem a ztrátou mokřadních biotopů

Výzkum

Žádný záchranný projekt se neobejde bez práce výzkumného týmu. O řadě živočichů, které se JWPT snaží zachránit, je známo právě jen to, že jsou na pokraji vyhubení. Proto nadace věnuje nemalé úsilí i finanční prostředky na výzkum jejich biologie, ekologických nároků a chování – především rozmnožovacího a potravního. Terénní výzkum je doplněn pozorováním druhů v chovných zařízeních nejen na Jersey, ale i přímo v zemi původu dotyčného živočicha. Jedinečné poznatky jsou pak publikovány v prestižních odborných časopisech.

Například na základě analýzy DNA se ukázalo, že původně uvažované dva poddruhy ibise skalního jsou ve skutečnosti identické. Díky tomu bude možné použít při reintrodukci tohoto druhu na Blízký východ jedince odchované v zajetí, i když jsou původem z Maroka.

Při výzkumu lvíčků zlatých (*Leontopithecus rosalia*) v brazilských pralesích bylo zjištěno, že pro zdárný rozvoj přírodních populací budou třeba podstatně větší rezervace než se dosud myslelo. Snad se tak zabrání hrozícímu inbreedingu (příbuzenskému křížení). Bez aplikace řady podobných poznatků by byly mnohé reintrodukční (repatriační) programy odsouzeny k neúspěchu.

Reintrodukce

Mnohdy jsou volně žijící populace ohrožených druhů v tak špatném stavu, že ani přísná ochrana jejich biotopů nestačí k udržení životaschopné skupiny. Jedinou možností je pak zpětné vypuštění v zajetí odchovaných jedinců do jejich přirozeného prostředí. Konkrétní jedinci jsou vybíráni podle analýzy jejich DNA, aby se zajistila co největší genetická diverzita (rozmanitost) v populaci. Další komplikací může být to, že některá zvířata (především šelmy a primáti) „neví“, jak se mají správně chovat, když se poprvé ocitnou na svobodě. Proto musí před vlastním vypuštěním projít jakýmsi výcvikovým kurzem. Samozřejmostí je sledování reintrodukovaných zvířat pomocí vysílaček. Někdy je třeba snižovat četnost populací nepůvodních predátorů zavlečených člověkem (ti mnohdy bývají hlavní příčinou ohrožení daného druhu), případně se vypuštění jedinci příkrmují.

Výchova

Odchov v zajetí a reintrodukce jsou nápravy následků zhoubné činnosti člověka. Pokud však chce např. lékař vyléčit určitou chorobu, ví, že svému pacientovi nepomůže odstraněním následků, ale příčin choroby. Stejně tak je v ochraně přírody primárním úkolem změnit postoj a smýšlení lidí – bez toho žádné odchovy a vyhlášení rezervací nic nezachrání (ostatně existuje vlastně jediná příčina „ekologické krize“ a tou je populační exploze. Její zastavení je pouze otázkou výchovy). Integrovanou součástí každého záchranného projektu je proto i distribuce materiálů propagujících ochranu přírody mezi

domorodým obyvatelstvem a osvětové přednášky. Velice se osvědčily snahy vytvořit vazbu mezi určitým druhem živočicha a národní hrdostí. Příkladem může být vyhlášení amazoňana pestrého (*Amazona versicolor*) národním ptákem státu Sv. Lucie v Karibské oblasti. Změnit smýšlení domorodců se také podařilo v případě ještěra *Cnemidophorus vanzoi* (čel. *Tejidae*), která žije na téměř ostrově. Domorodci se plazů bojí, ale po upozornění na skutečnost, že je tento druh zbarvený podobně jako státní vlajka (modře, žlutě, černě a bíle), se jejich postoj (opět díky apelu na jejich vlastenectví) změnil k lepšímu.

Informační a propagační materiály dostávají i členové nadace: pro děti do 17 let (členy Dodo Clubu) vychází čtvrtletník *The Dodo Dispatch*, dospělí členové dostávají informační bulletin *On the Edge*, odborněji zaměřeni zájemci si mohou předplatit sborník vědeckých článků *The Dodo*. Součástí výchovy široké veřejnosti jsou i velice podrobné a ilustrativní informační panely umístěné po celé zoo. Při návštěvě jerseyjské zoo by se nemělo zapomenout na vynikající výchovné středisko (*Education Centre*), kde se každý den koná několik setkání s ošetřovateli a pracovníky zoo. Prostor mezi besedami vyplňuje promítání audiovizuálního pásma o tom, proč vlastně přírodu chránit. Součástí střediska je i několik vitrin s osobním vybavením Geralda Durrella, které použil na své poslední expedici na Madagaskar v roce 1990.

Vzdělávání

Důležitou součástí ochrannářské výchovy je i odborné vzdělávání studentů především ze zemí, odkud pocházejí druhy chované nadací. Jedním z životních snů Geralda Durrela bylo založení „mini-univerzity“, která by se věnovala výchově odborných pracovníků ochrany přírody hlavně z rozvojových zemí. Tento sen se podařilo realizovat v roce 1978 v Mezinárodním školicím středisku (*The International Training Centre*). To je umístěno v typickém kamenném jerseyjském statku *Les Noyers* v těsném sousedství zoo. Kromě obsáhlé knihovny, přednáškové místnosti a kanceláří vědeckých pracovníků se zde nacházejí i ubytovny pro studenty. Ti tu procházejí tři týdny až tři měsíce dlouhými kurzy, zaměřenými na zdokonalení chovatelských schopností, vědecký výzkum, legislativu ochrany přírody atd. Po návratu do vlasti se aktivně podílejí na záchranných projektech vedených jak DWCT, tak dalšími organizacemi a šíří získané poznatky dál. Do letošního roku prošlo řadou různých kurzů celkem 900 studentů z 96 zemí včetně bývalého Československa. Ve spolupráci s univerzitou v Kentu a „The Durrell Institute for Conservation and Ecology“ mohou studenti získat i univerzitní diplom.

Kulatý ostrov zachráněn

Vynikající ukázkou komplexního přístupu k ochraně přírody je projekt záchrany ostrova *Round Island*, který leží ve

Mezi atraktivní „vlajkové druhy“ patří i jeden z madagaskarských lemuru – kata (*Lemur catta*)
Všechny snímky Tomáš Grim

vodách Indického oceánu severovýchodně od Mauritiu. Ohrožení ostrůvku proběhlo podle klasického scénáře. Ostrov byl domovem řadě endemických druhů živočichů i rostlin. Námořníci však na malý ostrůvek vypustili králíky, kozy a další živočichy, kteří se zasloužili o narušení vegetačního krytu, následnou erozi, ale i přímé ohrožení některých druhů predací. Proto bylo prvořadým předpokladem pro úspěch záchranného projektu odstranit příčiny ohrožení: poslední koza byla zastřelena v roce 1979 a králíci byli vytráveni o sedm let později. Následovalo odstranění nepůvodních plevelných rostlin. Dnes už jsou na ostrově vysazeny životaschopné samostatné populace původních plazů.

Práce se v této oblasti Indického oceánu soustředily na ohrožené druhy ptáků, kaloňů, plazů i rostlin ostrovů Mauritius, Rodriguez a Round Island. Součástí záchranného projektu byla řada aktivit: chov v zajetí, pěstování endemických druhů rostlin (např. tří druhů palm), studium biologie ohrožených druhů, reintrodukce živočišných i rostlinných druhů, přikrmování vypuštěných jedinců, manipulace hnízdní biologie ptáků (vysezení vajec náhradními pěstouny), redukce populací nepřírodných (tj. člověkem zavlečených) predátorů a nepůvodních druhů rostlin, které konkurovaly domácím. Tento všestranný přístup nakonec mimo jiné přiměl mauricijskou vládu k vyhlášení prvního národního parku na ostrově Mauritius v roce 1994.

Díky této náročné práci se podařilo téměř nemožné: poštolka skvrnitá (*Falco punctatus*), někdy označovaná jako sokol mauricijský, byla v 70. letech nejvzácnějším druhem ptáka naší planety – byli známi pouze čtyři jedinci. Dnes jich v mauricijských lesích loví přes pět set. Notoricky známá je záchrana holuba růžového (*Nesoenas mayeri*) popsána Durrellem v knize Zlatí netopýři a růžoví holubi. Populaci alexandra mauricijského (*Psittacula echo*) se během jednoho roku podařilo zvýšit z 16 na 26 jedinců, právě díky využití náhradních pěstounů. Z druhů žijících na ostrově Rodriguez byla věnována pozornost především kaloni zlatému (*Pteropus rodricensis*), snovači rodriguezskému (*Foudia flavicans*) a rákosníku rodriguezskému (*Acrocephalus rodericanus*).

Ksukol & spol.

Další zájmovou oblastí pro jerseyjskou nadaci je čtvrtý největší ostrov světa. Na Madagaskaru žije celá řada lemuru, kterým se dostalo pochybné cti být pochoutkou v jídelníčku domorodého obyvatelstva. Kromě toho se Madagaskar proslavil neobyčejně brutální destrukcí původních lesních porostů, kterých zbývá ubohých 15 %. Výsledkem je mimo jiné i to, že všechny druhy lemuru jsou považovány za ohrožené. V Jersey chovají i z našich zoo známé lemury kata (*Lemur catta*), dva poddruhy lemura vari (*Varecia v. variegata* a *rubra*) a obzvláště vzácného lemura šedého (*Haplemur griseus alaotrensis*). Ten žije pouze v rákosinách jezera Alaotra, které se ale zanášá kvůli silné erozi způsobené odlesněním okolních kopců.

Asi největším primátím „špekem“ chovaným na ostrově Jersey je ksukol (*Daubentonia madagascariensis*). Byl vybrán jako „vlajkový druh“ pro Madagaskar. Poslední expedici, které se ještě zúčastnil Gerald Durrell, se podařilo odchytit šest ksukolů (z toho dvě mláďata). Dva roky na to mohla jerseyjská zoo jako první na světě ohlásit úspěšný odchov této bizarní poloopice. Pozorovat toto zvíře v jeho „noční“ ubikaci je výjimečným zážitkem – něco jako setkání s tvorem z jiné planety. Ksukol svým

extrémně prodlouženým a tenounkým třetím prstem zvědavě šmátrá v různých skulinách ve svém výběhu. Neobyčejný dojem doplňují kradmé pohyby a velké neustále jakoby překvapené oči.

Z lidoopů chová tato zoo orangutany a gorily – oba druhy v ukázkových výbězích. Ten orangutan, umístěný z části na ostrůvku, dostal cenu za nejlepší nový výběh v britských zoo za rok 1997. Vtipným nápadem jsou dřevěné prolézačky vedle výběhu podobné těm orangutaním – na nich se ovšem prohánějí mláďata *Homo sapiens*. Asi nejvýznamnějším obyvatelem zoo Jersey za dobu jejího čtyřicetiletého trvání byl právě gorilí samec Jambo. Narodil se v roce 1961 v basilejské zoo jako vůbec první sameček gorily narozený v zajetí. Kromě rekordního počtu potomků se Jambo proslavil především jako „šlechtný obr“ – když do gorilího výběhu spadl malý chlapec, chránil ho Jambo před ostatními členy tlupy a stínil ho před slunečními paprsky, dokud dítě záchranáři z výběhu nevytáhli. Jambo zemřel v roce 1992, nedaleko gorilího výběhu stojí jeho bronzová socha v životní velikosti.

Z opic je asi nejzajímavější chov tří druhů lvíčků: zlatého, černého a zlatohlavého (*L. chrysomelas*). Zoo Jersey je jedinou na světě, která chová všechny tři druhy, navíc se připravuje chovný program pro nedávno objevený nový druh *Leontopithecus caissara*. Zajímavým zpestřením návštěvy zoo jsou volně vypuštění kosmani stříbrní (*Callithrix argentata*), kteří vám poskakují obratně po větvích nad hlavou.

Chovné centrum pro plazy

Bylo otevřeno v roce 1976 v přítomnosti patronky nadace princezny Anny. Mezi nejznámější chovance patří plazi z Kula-tého ostrova – felsema Guentherova (*Phelsuma guentheri*), scink Telfairův (*Leiolopisma telfairii*) a hroznýšek latániový (*Casarea dussumieri*), dříve nejvzácnější had světa. Všechny tři druhy byly v 70. letech na pokraji vyhuby, ale díky rozsáhlému záchrannému programu se podařilo odchovat dostatečné množství jedinců v zajetí i obnovit původní vegetaci ostrova, což bylo předpokladem úspěšné reintrodukce.

DWCT se podílí také na záchraně želv z madagaskarského rodu *Asterochelys*, přičemž želva angonoka (*A. yniphora*) je dnes považována za jeden z nejvzácnějších druhů obratlovců. Jedním z druhů, který je chován pouze v „zákulisí“, je ropuška baleárská (*Alytes muletensis*), která byla objevena teprve v roce 1980 na Mallorce (byl to první druh evropského obojživelníka nový pro vědu v tomto století). Samci nosí šňůry oplozených vajíček omotané kolem zadních nohou až do okamžiku líhnutí pulců. Ropušky se na Mallorce vyskytují jen v několika izolovaných populacích v horských tůňkách a potociích. V přírodě zatím žije jen asi tisícovka těchto zajímavých obojživelníků.

I „neatraktivní“ druhy si zaslouží ochranu

Jerseyská nadace věnuje pozornost i na první pohled neatraktivním druhům, jako jsou například nejmenší chovaní živočichové – plži rodu *Partula*. (Neatraktivní jsou tito tvorové ovšem pouze z hlediska laiků – naopak pro evoluční biologie je *Partula* spolu s galapážskými Darwinovými „pěnkavami“ a havajskými šatovníky (*Drepanididae*) jedním z nejkrásnějších a nejvíce studovaných příkladů adaptivní radiace.) Tito plži se dostali na seznam ohrožených živočichů díky nevhodnému zavážení nepůvodních druhů do nového prostředí člověkem. Na tichomořském ostrově Moorea, kde žili, se začali chovat jedli afričtí plži (*Achatina fulica*), kteří se ale vymkli kontrole a začali se překotně množit ve volné přírodě. Aby se zabránilo škodám na citrusech, které znehodnocovali, byl v roce 1977 introdukovan jako predátor další druh plže (*Euglandina rosea*). Ten ale dostal chuť na drobné *Partuly* a nad africkým imigrantem ohrnul radulu. Výsledek: všechny druhy rodu *Partula* jsou v přírodě vyhynulé, pro šest se podařilo zařídit chovné programy, nejmenší *Partula exigua* vyhynula úplně.

Při prohlídce zoo bylo sympatické zastoupení nejen exotických rarit, ale i balkánských želv vroubených (*Testudo marginata*) a želv žlutohnědých (*T. graeca*), které jsou ohroženy suvenýrovým vývozem turisty. Potěšil mě i malý výběh skokana štíhlého (*Rana dalmatina*) s informacemi, kde na Jersey žije, co tam dělá a proč bychom na něho měli být hodni. To je pěknou ukázkou toho, že ochrana přírody začíná ne v exotických krajích ohrožených těžařskými společnostmi, ale doslova za humny a zároveň v každém z nás.

Na velmi pozitivním dojmu z návštěvy jerseyjské zoo se podílela i neobyčejně srdečná a přátelská atmosféra – „Práce v zoo na Jersey je pro nás zároveň koníčkem. Všichni táhneme za jeden provaz“ jak mi sdělila jedna ze zaměstnankyň.

Pro zájemce o práci jerseyjské zoo uvádím její adresu: Durrell Wildlife Conservation Trust, Trinity, Jersey, JE35BF, Channel Islands, Great Britain. Webová stránka nadace je: <http://www.jersey.co.uk/jwpt/>.